

DIN NOU DESPRE UNELE DATE PERSONALE ALE LOGOFĂTULUI VLAD DIN MĂLĂIEȘTI

ALEXANDRU MAREȘ

Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al.mares@yahoo.com

Cuvinte-cheie: *Boțulescu, Mălăiești, origine olteană, origine munteană, nume moștenit, nume imaginat.*

Mots-clés: *Boțulescu, Mălăiești, origine oltenienne, origine valaque (de Munténie), nom hérité, nom imaginé.*

Cu ceva ani în urmă, am avut prilejul să facem două observații cu privire la biografia logofătului Vlad din Mălăiești, personaj cunoscut îndeosebi prin traducerile din italiană și germană efectuate în închisoarea din Milano în intervalul 1746–1764. Prima observație viza localitatea Mălăiești, care, potrivit particularităților lingvistice existente în traducerea scrierii *Varlaam și Ioasaf*, ar fi putut fi identificată cu actualul sat Mălăiești, aparținător de comuna Râfov, jud. Prahova. Cealaltă observație se referea la numele Boțulescu cu care sunt semnate trei dintre traducerile sale, nume pe care l-am explicat ca pe o creație târzie din anii captivității traducătorului¹. Punctul nostru de vedere a fost acceptat de Emanuela Timotin, care a invocat în sprijinul localizării satului Mălăiești în jud. Prahova și alte particularități lingvistice².

Fără a cunoaște articolul nostru, Dinicu Ciobotea și Aurelia Florescu, într-o intervenție colaterală, au pus în legătură cu Vlad din Mălăiești o informație inedită: „Familia Boțulescu menționată și sub forma Boțoi este menționată cu părți de moșie la Obedin, com. Breasta, într-o catagrafie de la 1828 (Dicționarul localităților Dolj, A – C, p. 161)”³. Influențat probabil de N. Cartoian, care îl considera pe logofătul Vlad originar din Mălăiești, jud. Dolj⁴, autorul unei Strategii de dezvoltare locală (2015–2020) publicată în ianuarie 2015 pe pagina de internet a primăriei comunei Goiești, jud. Dolj, de care aparține satul Mălăiești, menționează

¹ *Despre numele de familie al logofătului Vlad din Mălăiești: nume moștenit sau nume imaginat?*, în „Limba română”, LX, 2011, nr. 1, p. 95–100.

² Vlad Boțulescu de Mălăiești, *Scrieri. I. Viața lui Scanderbeg*, Ediție critică, introducere, studiu filologic și lingvistic, glosar și indice de Emanuela Timotin și Ovidiu Olar, Univers Enciclopedic Gold, București, 2013, p. 61–62.

³ *Familia Obedeanu în istoria țării*, în „Oltenia. Studii. Documente. Cercetări”, Seria IV-a, 2013, nr. 1, p. 157, nota 1.

⁴ N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I. *Epoca influenței sud-slave*, București, 1929, p. 241.

pentru satul respectiv, la rubrica „Personalități”, pe „Boțulescu Vlad (născut în secolul al XVIII-lea), logofăt, cărturar”⁵.

Informațiile furnizate de cercetătorii olteni au fost însușite fără nicio rezervă de Eugenia Dima. Respingând ipotezele noastre legate de localizarea satului Mălăiești în jud. Prahova și de adoptarea numelui Boțulescu în timpul detenției la Milano, Domnia Sa consideră, pe baza catagrafiei din 1828 și a încă unei catagrafii din 1845, în care apare menționat la Obedin în calitate de proprietar un oarecare Dumitrache Boțoiu⁶, că patronimul logofătului va fi fost Boțulescu. Așadar, „Vlad Boțulescu s-a născut în satul Mălăiești (jud. Dolj; n.n. Al. Mareș), iar familia sa a deținut proprietăți în satul Obedin”⁷. Dacă și-a spus *Mălăiescu*, acest nume „și-l va fi dat singur, încă de tânăr”⁸, „după modelul nobililor din Occident care aveau patronimul și după o anumită proprietate (de obicei cea moștenită și cea mai mare)”⁹. Cercetătoarea ieșeană recunoaște totuși că „în privința motivației schimbării numelui și a recunoașterii târzii a patronimului rămânem în continuare în domeniul supozițiilor, mai sigură este plasarea originii logofătului în satul Mălăiești, din jud. Olt (sic!)”¹⁰. În schimb, într-o altă intervenție din același an, autoarea susține că „a demonstrat documentar că logofătul Vlad este fiul unor boiernași olteni cu proprietăți în comuna Obedin, Oltenia”¹¹. Afirmație surprinzătoare, câtă vreme nu a fost susținută prin nicio dovadă, faptele invocate neputând fi încadrate decât în rândul simplelor supoziții. Să trecem însă la examinarea pretinselor dovezi.

a) *Logofătul Vlad era originar din Mălăiești, jud. Dolj*. Nu deținem nicio probă care să permită schițarea unui asemenea enunț. Dimpotrivă, cercetarea sub raport lingvistic a traducerilor lui Vlad din Mălăiești evidențiază lipsa trăsăturilor de limbă specifice graiurilor din Oltenia. Încercarea Eugeniei Dima de a discredita localizarea satului Mălăiești în Muntenia, pe considerentul că particularitățile lingvistice aduse în discuție cunosc zone de difuzare care înglobează alături de Muntenia și alte regiuni (Oltenia, sudul Transilvaniei, Moldova etc.)¹², nu ține seama de un amănunt extrem de important: ariile de răspândire a tuturor acestor particularități coincid într-o singură regiune, și anume în Muntenia. Fonetisme de tipul *genuchi*, *ingenuchia* (fără propagarea lui *n*), forme de pl. *picere(le)* și varianta *uleu* „uliu” nu se regăsesc în textele oltenești din secolul al XVIII-lea, ci numai în

⁵ Apud Eugenia Dima, *Capcanele filologiei sau Despre păcatul truștii*, în Andrei Corbea-Hoișie, Eugenia Dima, *Începutul modernizării culturii române și racordarea la Occident prin traduceri*, Iași, 2016, p. 110 (se va cita în continuare Dima, *Capcanele filologiei*).

⁶ „Mitropolia Olteniei”, XVII, 1965, nr. 1–2, p. 1445–1446.

⁷ Dima, *Capcanele filologiei*, p. 110–111.

⁸ *Ibidem*, p. 110.

⁹ *Ibidem*, p. 108.

¹⁰ *Ibidem*, p. 111.

¹¹ Eugenia Dima, Gabriela E. Dima, *Traducători români și traduceri laice din secolul al XVIII-lea*, Iași, 2016, p. 24.

¹² Dima, *Capcanele filologiei*, p. 102.

texte muntene¹³. De asemenea, o formă ca *porocle* „poreclă” din traducerea *Istoriei universale*¹⁴, înregistrată astăzi numai în Muntenia¹⁵, nu se întâlnește în trecut în textele scrise de olteni. Am înregistrat-o, în schimb, într-o copie munteană din anul 1792 a *Letopisețului cantacuzinesc*¹⁶; cf. și forma verbală *porocli* „a porecli” atestată numai în scrierile unor autori munteni (Staicu Grămăticul¹⁷, Radu și Șerban Greceanu¹⁸, Radu Popescu¹⁹, Dumitrache Stolnicul²⁰). La fel se explică prezența în graiul lui Vlad din Mălăiești a cuvântului *tatul* „tatăl” din *Istoria universală*²¹, înregistrat în epoca veche în texte din Moldova, dar și în texte din Muntenia²². În regiunea din urmă, ca urmare a restrângerii ariei de difuzare, *tatul* a fost notat în secolul trecut într-o singură localitate din jud. Ilfov²³. În concluzie, pentru epoca

¹³ Alexandru Mareș, *op. cit.*, p. 96–97. La textele menționate în articolul nostru, în care figurează aceste particularități dialectale, vom mai adăuga câteva texte din aceeași regiune cu atestări noi: document din 12 martie 1647 scris probabil la Mănăstirea Tutana, jud. Argeș (DRH B, XXXII, nr. 75, p. 86: *am ingenuchetu*), *Patericul* tradus de Staico Grămăticul și păstrat în copia logofătului Vlaicu din 1676 (BAR, ms. rom. 1429: *genuchele*, f. 158^r/7, *genuchie*, f. 76^v/19, *ingenuchie*, f. 76^v/16, respectiv, pl. *picere*, f. 76^v/19), *Cheia înțelesului*, tipărită la București în 1678 (ediția Rodica Popescu, București, 2000, p. 45: *genuchele*) și *Viața lui Bertoldo*, păstrată într-o copie muntenească anterioară anului 1774 (ediție Galaction Verebceanu, Chișinău, 2002: *uleu* „uliu”, p. 119); pentru caracterul muntenească al copiei din urmă vezi ediția lui Galaction Verebceanu, p. 19. De reținut și faptul că atestările furnizate de Eugenia Dima (*Capcanele filologiei*, p. 105, 106) pentru fonetismele *genuche*, *ingenuchea* și, respectiv, *picere(le)* provin în exclusivitate din texte scrise de munteni: Rafail de la Hurez (originar din Stăncești, jud. Prahova; vezi BAR, ms. rom. 2195, f. 293), Constantin Cocorăscu, Alecu Văcărescu, Șerban Bodeț, Ioan Cantacuzino, Iordache Slătineanu, Ienăchiță Văcărescu. Chiar și anticiparea elementului palatal în *genuche*, pe care o semnalează Eugenia Dima într-o traducere a lui Ioan Cantacuzino (și nu Mihai Cantacuzino, cum se specifică la p. 105) a fost semnalată, în trecut ca și astăzi, și în Muntenia; vezi Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 111.

¹⁴ Vlad Boțulescu de Mălăiești, *op. cit.*, p. 113, 115 și 192; cf. și *Indice*, p. 207.

¹⁵ ALR I 1494/760, 900, 922 și 1495/934, 954 (apud DLR, s.v. *poreclă*).

¹⁶ Ms. rom. 441 (BAR), f. 219^r/23: *porocle* „poreclă”.

¹⁷ Ms. rom. 312 (BAR), f. 117^a/9: *poroclesc*; cf. f. 117^a/7 și 11: *poroclire*.

¹⁸ Ioan Gură de Aur, *Mărgăritare*. Ediție îngrijită, indice de nume și glosar de Rodica Popescu, București, 2001, p. 164: *poroclești*.

¹⁹ *Cronicari munteni*. Ediție îngrijită de Mihai Gregorian. Studiu introductiv de Eugen Stănescu, I, București, 1961, p. 242: *s-au poroclit*, p. 274, 286 și 306: *l-au poroclit*.

²⁰ M. Gaster, *Chrestomatie română*. Texte tipărite și manuscrise [sec. XVI–XIX] dialectale și populare, vol. II, Leipzig – București, 1891, p. 127/8: *съ порокаѣ*.

²¹ Cuvânt invocat de Emanuela Timotin, în Vlad Boțulescu de Mălăiești, *op. cit.*, p. 62.

²² Ion Gheție, *op. cit.*, p. 158: o atestare dintr-un document emis la București în 1621. *Tatul* a fost înregistrat și în alte documente muntene: DRH B XXI, nr. 68, p. 120 (București, 15 mai 1626), nr. 278, p. 457 (scris de logofătul Stan din București, 24 octombrie 1627), DRH B, XXII, nr. 233, p. 454 (scris în cancelaria domnească, probabil la București, 2 martie 1629), DRH B XXXIV, nr. 64, p. 53 (Târgoviște, 13 aprilie 1649), nr. 81, p. 68 (scris în vechiul județ Vlașca, 1 mai 1649), nr. 242, p. 222 (București, 21 octombrie 1649), DRH B, XXXVII, nr. 25, p. 28 (scris în cancelaria domnească, probabil la Târgoviște, 18 ianuarie 1652), nr. 264, p. 235 (probabil la Târgoviște, 28 iulie 1652), DRH B, XL, nr. 305, p. 296 (Târgoviște, 12 decembrie 1655).

²³ ALR II, SN, vol. VI, h. 1576/928; *tăt-său*, înregistrat în ALR II, SN, vol. VI, h. 1573/762, invocat de Emanuela Timotin în sprijinul localizării noastre (Vlad Boțulescu de Mălăiești, *op. cit.*, p. 62), nu este concludent, el putând rezulta mai curând din *tată-său*, decât din *tatu-său*; cf. în același punct *ij̄ daȳ tătăluī čeva* (ALR II, SN, vol. VI, h. 1576/76).

veche, particularitățile dialectale prezentate, luate împreună, se explică numai prin raportare la graiurile muntenești.

b) *Vlad din Mălăiești a moștenit patronimul Boțulescu*. Punctul de plecare în formularea acestei ipoteze l-a reprezentat prezența în anii 1828 și 1845 în localitatea Obedin, jud. Dolj a unui proprietar sau, eventual, a doi proprietari din familia *Boțoi(u)*. Această familie, căreia i-ar fi aparținut logofătul Vlad, locuia în satul Mălăiești din același județ și, purta, totodată, numele Boțulescu. Așadar, familia respectivă era cunoscută atât cu patronimul Boțulescu, cât și cu patronimul Boțoi(u). Modul în care fapte reale sunt îmbinate cu fapte prezumtive plasează această ipoteză pe tărâmul ficțiunii. Căci fără nicio dovadă familia logofătului Vlad este localizată în satul Mălăiești din jud. Dolj și tot fără nicio dovadă acestei familii i se atribuie numele Boțulescu și deținerea unor proprietăți în satul Obedin. În ce privește invocarea numelui Boțoi(u) ca un nou patronim al familiei Boțulescu, trebuie să constatăm că avem a face cu două nume totuși diferite (primul format din *Boț* + suf. augmentativ *-oi*, al doilea din *Boțul* + suf. *-escu*), a căror funcție comună în denumirea aceleiași familii este greu de imaginat. Faptele ipotetice pe care se întemeiază ipoteza expusă eludează un adevăr simplu: originea indubitabil munteană a logofătului Vlad din Mălăiești.

Cum aproape timp de trei decenii (1719–1746), logofătul nostru și-a spus sau i s-a spus, sub diverse forme latinizante sau slavizante, *Vlad din Mălăiești* sau *Vlad Mălăiescu*, numele *Boțulescu* fiind înregistrat abia în anii 1763 și 1764, am avansat opinia că acest patronim este o creație târzie a traducătorului, favorizată de doi factori: relaționarea semantică *Boțulescu* – *Mălăiescu*, pusă în lumină de sintagma *boțul de mălai* din creațiile populare, și derivarea numelui *Boțulescu* după cel al cetății italiene *Bozzolo* din *Istoria universală*, patronimului rezultat fiindu-i conferită, în acest fel, o origine mai aleasă²⁴. În lumina faptelor examinate, soluția propusă – numele de familie Boțulescu este o realizare tardivă, și nu un nume de familie moștenit – pare să fie singura care merită reținută.

DE NOUVEAU SUR QUELQUES DONNÉS BIOGRAPHIQUES DU LOGOTHÈTE VLAD DE MĂLĂIEȘTI

Résumé

Nous avons montré à une autre occasion que le logothète Vlad de Mălăiești, connu par ses traductions de l'italien et de l'allemand, était d'origine valaque, probablement du département de Prahova, et qu'il avait créé le nom patronymique Boțulescu, d'après le nom de la cité italienne Bozzolo. Notre opinion a été repoussée par Eugenia Dima, laquelle soutient que la famille de Vlad était originaire d'Olténie, étant connue par deux noms patronymiques: Boțulescu et Boțoiu. L'examen critique de cette hypothèse démontre qu'elle s'appuie sur de simples suppositions, les particularités linguistiques des traductions de Vlad dénotant l'appartenance de celui-ci au patois valaque (de Munténie).

²⁴ Alexandru Mareş, *op. cit.*, p. 99.